

експериментальної групи виділялись неправильні форми іменних словосочетаній (существительное + прилагательное – «маленький птвичка»; числительное + существительное – «5 карандашов»).

Таким образом, исследованием выявлены существенные различия в сформированности «чувства» языка у дошкольников экспериментальной и контрольных групп. У дошкольников с общим недоразвитием речи IV уровня это «чувство» развито недостаточно. Следует отметить, что спонтанный процесс его развития осуществляется довольно медленно.

Выводы. В результате анализа данных, полученных в ходе исследования употребления словосочетаний в специальных заданиях дошкольниками с нормальным и нарушенным речевым развитием, можно сделать вывод о стойкости речевых ошибок при образовании именных и глагольных словосочетаний, которые требуют проведения специальной коррекционной работы по их устранению. С учетом выявленных особенностей была разработана методика формирования словосочетаний у дошкольников общим недоразвитием речи IV уровня. В основу, которой легло положение о том, что усвоение различной структуры словосочетания опирается, прежде всего, на степень овладения лексическими и грамматическими значениями слов, на способность дошкольников комбинировать (сочетать) слова между собой.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. *Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников.* – Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1998. – 320 с.
2. Лалаева Р. И., Серебрякова Н. В. *Формирование правильной разговорной речи у дошкольников.* – Ростов-на-Дону : «Феникс», 2004. – 224 с.
3. *Основы логопедической работы с детьми.* / под ред. Г. В. Чиркиной – М. : АРКТИ, 2003. – 240 с.
4. Цейтлин С. Н. *Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи.* – М. : Знак, 2009. – 592 с.
5. Шахнарович А. М., Юрьева Н. М. *Психолингвистический анализ семантики и грамматики (на материале онтогенеза речи).* – М.: Наука, 1990. – 168 с.

6. Шведова Н. Ю. *Активные процессы в современном русском синтаксисе (словосочетание).* – М.: Просвещение, 1966. – 155 с.

УДК 376.37

К. П. Бондарь

магістрант спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С.Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОВЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються особливості формування комунікативних здібностей у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, характеризуються причини порушення зв'язного мовлення у таких дітей, пропонуються способи їх виправлення.

В статье рассматриваются особенности формирования коммуникативных способностей у детей с общим недоразвитием речи, характеризуются причины нарушения связной речи у таких детей, предлагаются способы их исправления.

In the article discusses the features of forming of communication skills are examined for children with general exhalation of speech. Description over of reasons of violation's coherent speech of such children is brought, facilities of their correction are offered.

Ключові слова: вербальна комунікація, комунікативні здібності, загальне недорозвинення мовлення, зв'язне мовлення, спілкування, комунікативна діяльність.

Ключевые слова: вербальная коммуникация, коммуникативные способности, общее недоразвитие речи, связная речь, общение, коммуникативная деятельность.

Key words: speech communication, communicative skills, general exhalation of speech, connected speech, intercourse, communicative activities.

Постановка проблеми. Своєчасне оволодіння правильним мовленням має важливе значення для формування повноцінної особистості дитини, її гармонійного психофізичного розвитку, успішного навчання в школі. У зв'язку з

цим останнім часом у спеціальній психології та педагогіці викликають підвищений інтерес діти дошкільного віку із ЗНМ.

Мовлення як засіб комунікації виникає і розвивається в процесі спілкування. У дошкільний період розвиток спілкування виступає провідним чинником, який зумовлює накопичення і засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок [7].

Комунікативні здібності представляють собою нерозривну єдність трьох складових (мотиваційної, когнітивної, поведінкової). Тільки за умови достатнього і гармонійного розвитку кожної з них можна говорити про наявність у дитини розвинених комунікативних здібностей.

Зміст і форма вербальної комунікації визначаються когнітивною діяльністю і соціальними умовами. Недостатність одного з цих компонентів призводить до спотворення процесу комунікації внаслідок зміщення ієрархії цілей і неможливості послідовно їх досягати [3; 4].

Діти, які мало спілкуються з іншими людьми або зовсім не спілкуються, замкнуті, прагнуть більшість часу проводити на самоті, наодинці з іграшками, а то й просто дивлячись у вікно. Недостатній розвиток потреби у спілкуванні може бути пов'язаний із ЗНМ, оскільки у цьому випадку вона з'являється пізно, словниковий запас виявляється обмеженим, відзначаються аграматизми, вади мовлення і фонемоутворення.

Зміщення процесів комунікації призводить до того, що дитина з ЗНМ, ігнорує співрозмовника, оскільки для неї важливо не розповісти щось, а просто висловитися, не цікавлячись, чи зрозуміла її розповідь слухачеві [1; 4; 5; 8].

Порушення мовленнєвої функції не можуть не справити негативний вплив на розвиток процесу комунікації. Недорозвинення мовленнєвих засобів знижує рівень спілкування, зумовлює виникнення певних психологічних особливостей (замкнутості, боязкості, нерішучості, сором'язливості). Недосконалість комунікативних здібностей, мовленнєва інактивність перешкоджають процесу вільного спілкування [1; 2; 6].

Діти зазнають труднощів під час програмування висловлювання, синтезування окремих елементів у структурне ціле, доборі мовленнєвого матеріалу. Несформованість мовленнєвої бази як найважливішої передумови спілкування ускладнює його протікання [4; 8].

Незважаючи на значний інтерес до проблеми ЗНМ і численні дослідження в цій галузі, які здійснювались в різних аспектах – клінічному (Е. М. Мастюкова), психолінгвістичному (В. К. Воробйова, Б. М. Гріншпун), психолого-педагогічному (Ю. Ф. Гаркуша, Є. П. Глухов), щодо подолання фонетико-фонематичних, лексико-граматичних порушень, несформованості зв'язного мовлення, незрілості окремих психічних функцій, - проблема подолання загального недорозвинення мовлення вивчена недостатньо. Це зумовлює необхідність аналізу особливостей формування комунікативних здібностей дітей дошкільного віку із ЗНМ для пошуку шляхів підвищення ефективності логопедичної роботи з ними [1; 3; 5; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі проблема спілкування привертає увагу науковців з різних галузей: вона стала предметом теоретичних та експериментальних досліджень філософів і соціологів (Л. П. Буєва, І. С. Кон); психолінгвістів (О. М. Леонт'єв, Б. Ф. Ломов); педагогів і психологів (Л. Н. Галігузова, В. С. Мухіна) [7].

Особливої актуальності набуло вивчення спілкування в дитячій психології, де загальноприйнятим є положення про те, що психічний розвиток дитини починається зі спілкування (Л. С. Виготський; О. М. Леонт'єв). Дослідження Л. С. Виготського свідчать, що спілкування детермінує структуру свідомості, визначає будову вищих психічних процесів.

Г. М. Андреева, І. С. Кон підкреслюють, що комунікативні якості людини (потреба в спілкуванні, активності, можливості встановлення міжособистісних відносин) розвиваються і формуються з раннього віку.

У вітчизняній психології найбільш продуктивним у дослідженні проблеми спілкування виявився діяльнісний підхід О. М. Леонт'єва. У межах цього підходу спілкування розглядається як діяльність,

як аспект, складова ширшого контексту життєдіяльності дитини [1].

«Спілкування – це складний і багатовимірний процес, який може виступати в один і той же час і як процес взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного» [7].

Уперше наукове пояснення такому відхиленню розвитку, як ЗНМ, дали Р. Е. Левіна і колектив наукових співробітників НДІ дефектології АПН СРСР у 50-60-і рр. ХХ ст.

Під загальним недорозвиненням мовлення у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом слід розуміти таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що належать як до звукового, так і до смислового аспектів мовлення.

ЗНМ виникає при найбільш складних, системних мовленнєвих розладах – алалії та афазії. Воно може також відзначатися при фонаційних розладах (ринолалії та дизартрії), коли діагностується не тільки порушення фонетичної складової мовлення, але й одночасно недостатність фонематичного сприйняття і лексико-граматичної складової мовлення.

Мовленнєве недорозвинення виражається у дітей дошкільного віку із ЗНМ по-різному: це може бути лепетне мовлення, відсутність мовлення і розгорнуте мовлення з елементами фонетико-фонематичного або лексико-граматичного недорозвинення [8].

Метою статті є аналіз особливостей формування комунікативних здібностей у дітей із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період раннього дитинства є вирішальним у мовленнєвому розвитку дитини, яка проходить шлях від відсутності мовлення, появи перших лепетних слів до фразового мовлення. У психолого-педагогічній літературі виокремлені три етапи генезису мовлення як засобу спілкування (М. І. Лисіна):

I етап – довербальний. Дитина ще не розуміє мовлення оточуючих і не вміє говорити сама. Підготовчий етап охоплює перший рік життя і має

виняткове значення для подальшого розвитку мовлення. Основне значення довербального етапу в розвитку мовлення дитини полягає в тому, що в цей час закладаються основи для розуміння мовлення. Воно готує дитину до виокремлення з-поміж усіх звуків саме людського мовлення, завдяки зростанню чутливості до тих характеристик мовленнєвих звуків, які допомагають визначити значення слова.

II етап – виникнення мовлення. Дитина починає розуміти мовлення дорослих і відтворює перші активні слова. Цей етап триває від кінця першого року життя до другої половини другого і служить перехідним етапом між двома стадіями в спілкуванні дитини з оточуючими – довербальною і вербальною. У разі вповільненого мовленнєвого розвитку другий етап продовжується до півтора року.

III етап – розвиток мовленнєвого спілкування. Цей період триває від появи перших слів до кінця дошкільного віку. Його специфіка полягає в тому, що діти опановують понятійним наповненням слова, навчаються використовувати його для передачі адресатові все більш складної й абстрактної за змістом інформації. Водночас діти навчаються довільно регулювати вербальну функцію, завдяки чому вона перетворюється на самостійний різновид діяльності.

Значний інтерес становлять дослідження, присвячені з'ясуванню особливостей формування комунікативної діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ. Р. Е. Левіна, Б. М. Гріншпун, Т. Б. Філічева зазначають, що у таких дітей спостерігаються стійкі лексико-граматичні та фонетико-фонематичні розлади мовлення. Спонтанне формування мовленнєвих здібностей у них або неможливе, або відбувається дисгармонійно. Це призводить до проблем у комунікативній сфері спілкування, ускладнень під час здійснення колективних видів діяльності, емоційної нестійкості, появи негативних рис особистості, спотворення самооцінки, труднощів із соціальною адаптацією [4].

За даними досліджень цих авторів, для

самостійних монологічних висловлювань дітей із ЗНМ характерні відсутність самостійності у складанні розповідей, порушення логічної послідовності викладу, смислові пропуски, незавершеність фрагментів-мікротем, тривалі паузи на межах фраз або їх частин. Виявляються серйозні недоліки в синтаксичній організації висловлювань - порушення синтаксичного зв'язку між фразами, перш за все, через невідповідність видо-часових форм дієслів у реченнях, які йдуть одне за одним.

Аналізуючи процедуру складання зв'язної розповіді на підставі заданої програми у вигляді послідовності малюнків, В. К. Воробйова вказує на значні відмінності в успішності виконання даного завдання дітьми з системним недорозвиненням мовлення: від побудови повідомлень на основі деформованого предикативного ряду та констатації розрізнених фактів і дій до розповідей з межами ієрархічної будови за рахунок чіткої визначеності тимчасової послідовності.

Як провідні причини порушення зв'язного мовлення В. К. Воробйова виділяє несформованість «операцій, що здійснюють смислове програмування мовленнєвого висловлювання», і «операцій, що здійснюють переведення смислової програми в цілісне зв'язне повідомлення» [5]. Сповільнений темп розвитку мовленнєвої здатності, наявність специфічних особливостей у формуванні мовних орієнтирів найбільш помітно позначаються на навчанні дітей із ЗНМ I-III рівнів (по класифікацію Р. Е. Левіної). Менший вплив ці чинники справляють на дітей зі слабкими проявами дефіцитарності мовленнєвої здатності (IV рівень ЗНМ, за Т. Б. Філічевою), проте під час вступу до школи у них також відзначається недостатній рівень «шкільної зрілості», що надалі ускладнює шкільну адаптацію [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, основними методичними положеннями щодо формування комунікативних здібностей у дітей із ЗНМ повинні стати такі:

1. У дітей із загальним недорозвиненням мовлення комунікативні здібності знаходяться на низькому рівні розвитку, що зумовлено обмеженістю засобів

спілкування, зниженням активності спілкування; несформованістю форм спілкування.

2. Спеціальна організація роботи з формування комунікативних здібностей у дітей із загальним недорозвиненням мовлення ґрунтується на врахуванні онтогенетичних етапів розвитку спілкування.

3. Вправи, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, передбачають формування вербальних і невербальних засобів спілкування, використання засобів спілкування в різних комунікативних ситуаціях.

4. Добір і використання комплексів корекційних вправ для формування комунікативних умінь у дітей із загальним недорозвиненням мовлення сприяють зменшенню наявних труднощів у спілкуванні та розвитку комунікативних здібностей.

Робота з формування комунікативних умінь у дітей із загальним недорозвиненням мовлення підвищує ефективність корекційно-педагогічної діяльності в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Етика ділового спілкування: [навч. посібник] / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук, Н. В. Чуприк, Л. П. Анохіна. - К.: Центр учб. літ, 2007. - 344 с.*
2. *Запорожець А. В. Развитие восприятия и деятельность // Хрестоматия по оощению и восприятию / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. Б. Михалевской]. - М.: МГУ, 1975. - С. 200-204.*
3. *Июдина Л. В. Особенности развития коммуникативной деятельности детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи III - IV уровней / Л. В. Июдина // Вестник Череповецкого государственного университета. - 2011. - № 2. - С. 1-4.*
4. *Карпова С. Н. Психология речевого развития ребенка / С. Н. Карпова, Э. И. Труве. - Ростов: Ростовский ун-т, 1987. - 96 с.*
5. *Кривошапова Л. О. Пути формирования навыков связной речи у детей с общим недоразвитием речи / Л. О. Кривошапова // Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус». - Московский гос. ун-т им. Г. Р. Державина. - 2006. - № 2 (10). - С. 124-130.*
6. *Леонов Н. И. Психология делового общения: [учебное пособие] / Н. И. Леонов. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Изд-во Моск. психолого-соц.*

ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2005. – 256 с. - (Серия «Библиотека психолога»).

7. Піроженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника / Т. О. Піроженко. – К.: Грайлик, 1999. – 203 с.
8. Шашкина Г. Р. Логопедическая работа с дошкольниками: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Г. Р. Шашкина, Л. П. Зернова, И. А. Зимица. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 240 с.

УДК 612.789 – 053.4 – 056.264

М. І. Вихристюк

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

В. М. Андросова

старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З РИНОЛАЛІЄЮ

У статті висвітлено особливості мовлення дітей з вродженим незрощенням губи і піднебіння та розглянуто погляди різних дослідників на проблему їх мовленнєвого розвитку.

В статье освещены особенности речи детей с врожденным несращением губы и нёба, рассмотрены взгляды разных исследователей на проблему их речевого развития.

The article analyzes the characteristics of speech children with cleft lip and palate and considered the views of various researchers on the problem of speech development.

Ключові слова: вроджене незрощення губи та піднебіння (ВНГП), ринолалія, мовленнєвий розвиток, експресивне мовлення.

Ключевые слова: врожденное несращение губы и нёба (ВНГН), ринолалія, речевое развитие, экспрессивная речь.

Key words: children with cleft lip and palate (CLP), rhinolalia, speech development, expressive language.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток дітей з вродженим незрощенням губи і піднебіння (ВНГП) залишається сьогодні однією з складних і недостатньо вирішених логопедичних проблем, що зумовлено наступними обставинами:

- ✓ збільшенням в останні роки народжуваності дітей із незрощеннями верхньої губи та піднебіння як в

Україні, так і в інших країнах світу;

- ✓ зниженням рівня здоров'я дітей із вродженими вадами губи та піднебіння, підвищення захворюваності серед них;
- ✓ - недостатністю вивчення проблеми психологічного статусу дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння;
- ✓ - недостатністю даних про вивчення психологічних особливостей, пізнавальних процесів дітей із зродженими незрощеннями губи та піднебіння;
- ✓ - відсутністю даних про готовність дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння до навчання у школі [8, с. 3].

Так, у більшості регіонів Росії народжуваність дітей з вродженими незрощеннями верхньої губи та піднебіння збільшилася у 19 разів. В Україні ж щорічно показник співвідношення дітей з ринолалією до всіх інших малюків становить 1 : 600 – 1 : 700 [6, с. 282]. За даними медичних досліджень Г. С. Волкової, А. В. Гулюк, С. В. Дьякової, А. А. Мамедова, Л. В. Харькова та ін., прогнози щодо зменшення кількості народження дітей з цією патологією є вкрай несприятливими.

Мета статті: дослідити погляди науковців на стан імпресивного та експресивного мовлення у дітей з вродженими незрощеннями губи і піднебіння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринолалія (лат. *rhinolalia* від гр. *rhis* (rhinos) – ніс, гр. *lalia* – мовлення) – порушення тембру голосу і звуковимови, зумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату [1, с. 245]

Вроджені незрощення верхньої губи та піднебіння є одним із факторів, що вкрай неблагоприємно впливає не тільки на організм дитини і викликає в ньому грубі функціональні й морфологічні зміни, а й зумовлює численні відхилення як у розвитку звуковимови, так і інших структурних компонентів мовленнєвої діяльності [6, с. 245].

У зв'язку з порушенням анатомічної цілісності периферичного мовленнєвого апарату навіть долінгвістичний розвиток дітей є збіднений і досить своєрідний.